

**İNKLÜZİV TƏHSİL, KORREKSIYA PEDAQOGİKASI,
KORREKSIYA PSIXOLOGİYASI
INCLUSIVE EDUCATION, CORRECTIONAL PEDAGOGY,
CORRECTIONAL PSYCHOLOGY
ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, КОРРЕКЦИОННАЯ ПЕДАГОГИКА,
КОРРЕКЦИОННАЯ ПСИХОЛОГИЯ**

UOT 376.167.1

Səbinə Ramiz qızı Aslanova
*pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti*
<https://orcid.org/0009-0001-4052-1631>
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(3\).145-149](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).145-149)

**AĞIR NİTQ POZULMASI OLAN ŞAGİRD LƏRİN
İNKLÜZİV TƏHSİLİNİN SƏCİYYƏVİLİYİ**

Sabina Ramiz Aslanova
*doctor of philosophy in pedagogy of
Azerbaijan State Pedagogical University*

**SPECIFICS OF INCLUSIVE EDUCATION FOR STUDENTS
WITH SEVERE SPEECH DISORDERS**

Сабина Рамиз ызы Асланова
*доктор философии по педагогике
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет*

**СПЕЦИФИКА ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ
С ТЯЖЁЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ**

Xülasə. Məqalə inklüziv şəraitdə ağır nitq pozulması olan uşaqların məktəbdə təhsil alması ilə bağlı aktual problemlərə, nitq pozulması olan uşaqlar üçün loqopedik dəstəyin xüsusiyyətlərinə həsr olunmuşdur. Məhdud imkanları olan uşaqların, o cümlədən ağır nitq pozulması yaşayan uşaqların müasir təhsil sisteminin yenidən qurulması onların səmərəli təlim və tərbiyə metodlarının axtarışını, inklüziv təhsil şəraitində yeni yanaşmaların yaradılmasını qarşısına məqsəd qoyur.

Açar sözlər: *Inklüziv təhsil, məhdud imkanlar, ağır nitq pozulmaları, loqopedik dəstək, adaptiv əsas təhsil proqramı*

Abstrct. The article is devoted to the current issues related to the education of children with severe speech disorders in an inclusive environment and the specifics of speech therapy support for such children. The restructuring of the modern education system for children with disabilities, including those with severe speech disorders, aims to find effective methods of teaching and upbringing, as well as to develop new approaches within inclusive education.

Keywords: *inclusive education, children with disabilities or limited abilities, severe, speech disorders, speech therapy support, adaptive general education program*

Аннотация. Статья посвящена актуальным проблемам обучения детей с тяжёлыми речевыми нарушениями в инклюзивной среде и особенностям логопедической поддержки таких детей. Реструктуризация современной системы образования для детей с ограниченными возможностями,

включая детей с тяжёлыми нарушениями речи, ставит своей целью поиск эффективных методов обучения и воспитания, а также разработку новых подходов в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями или ограниченными возможностями здоровья, тяжёлые речевые нарушения, логопедическая поддержка, адаптивная общеобразовательная программа

M.M. Semaqo və N.Y. Semaqoya görə, inklüziv təhsil ümumi təhsilin inkişaf prosesi olub, bütün uşaqların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutur ki, bu da məhdud imkanları olan uşaqlar üçün təhsilə çıxış imkanı yaradır [7]. Inklüziv təhsil – müxtəlif imkanlara malik uşaqların istisnasız olaraq bütün xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, təhsil müəssisəsinin məkanına və tələblərinə uyğunlaşdırılmasını tələb edən tam bərabər hüquqlu iştirakını nəzərdə tutur.

Ağır nitq pozulmaları dedikdə, ekspressiv (xarici) nitqin pozulduğu hallar başa düşülür ki, bu da uşağın ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsini çətinləşdirir. Loqopediya tədqiqatları göstərir ki, ağır nitq pozulması olan uşaqlarda psixoloji proseslərin inkişafında ikinci dərəcəli pozulmalar müşahidə olunur ki, bu da hafizənin həcmnin azalması, diqqətin sabit olmaması, düşüncənin inkişafının geridə qalması və psixoloji proseslərin könüllü inkişafının zəifləməsi ilə xarakterizə olunur. Ağır nitq pozulmaları olan uşaqların kifayət qədər linqvistik təcrübəyə malik olmamaları onlara dərslər mövzularını əlavə hazırlıq (xüsusi dərslər, loqopedik məşğələlər) olmadan mənimsəməyə imkan vermir və buna görə də xüsusi şəraitlərin yaradılması, nitq çatışmazlığını aşmağa və müxtəlif nitq fəaliyyətləri ilə təcrübəsini zənginləşdirməyə yönəldilmişdir. Inklüziv təhsilin aşağıdakı variantları seçilir:

- Əsas təhsil proqramı üzrə təhsil, texniki və mənalı yazılı nitqin pozulması olan şagirdlər üçün korreksiya iş proqramının məcburi daxil edilməsidir (oxuma və yazma). Bunlar əsasən nitq və zəka inkişafı normal olan yeniyetmələrdə bu mexanizmlərin və əməliyyatların inkişafının yetərli olmaması ilə əlaqədardır: nitqin tempo-ritmik tərəflərinin pozulması, o cümlədən ahəngliyinin, intonasianın ciddi pozulması ilə; səs pozulmaları ilə;

- İlk genetik inkişaf pozulmasına məruz qalan, bütün nitq vasitələrinin formalaşmaması ilə özünü göstərən, loqopedik müdaxiləyə davamlı nitq inkişafı pozulması olan uşaqlar üçün adaptasiya olunmuş təhsil proqramı üzrə təhsil; yazılı nitq (oxuma və yazma) proseslərinin aşağı

inkişaf səviyyəsi ilə, bu isə bütün nitq tərəflərinin inkişafındakı çatışmazlıqlarla əlaqədardır;

- Əsas təhsil proqramı üzrə təlim və ya adaptasiya edilmiş təhsil proqramı üzrə təlim, şagirdlərin danışq və yazılı nitqinin müxtəlif patogenezi ilə əlaqəli pozulmaları (ağır diksiyon pozğunluqları, səs və nitq əlamətləri ilə). Bunlar xəstəliklər, əməliyyat müdaxilələri, travmalar və s. səbəbindən meydana çıxır və bütün nitq tərəflərində və ya fərdi komponentlərində pozulmalarla təzahür edir ki, bu da uğurlu təhsil və sosiallaşmaya mane olur, əgər zəka normaldırsa [1].

Müəllim-loqopedin fəaliyyətinin məqsədi – nitq inkişafı pozulmalarını aşkar etmək və aradan qaldırmaq üçün şəraitin yaradılması, həmçinin ağır nitq pozulmaları olan uşaqların şifahi və yazılı nitqinin inkişafını, onların kommunikasiyasını təkmilləşdirmək, akademik təhsil proqramını uğurla mənimsəmələrini təmin etməkdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün loqopedin peşə fəaliyyətində aşağıdakı vəzifələr həll olunur:

1. Nitq pozulmalarının strukturu və dərəcəsini müəyyən etmək məqsədilə loqopedik müayinə aparmaq.

2. Loqopedik yardıma ehtiyacı olan uşaqlarla fərdi inkişaf proqramı hazırlamaq.

3. Ağır nitq pozulması olan uşağa loqopedik yardım göstərilməsi, bu, yaşı və inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq fərdi yönümlü proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsini əhatə edir. Həmçinin pedaqoji kollektivə yardım göstərilməsini də nəzərdə tutur. Nitq inkişafı pozğunluqlarını düzəltmək üçün loqopedik işin istiqamətləri, metodları və üsullarının müəyyən edilməsi, didaktik və metodik materialların seçilməsi.

4. Ağır nitq pozulması olan uşağın nitq inkişafının dinamikasını təhsil proqramını mənimsəmə prosesində öyrənmək, bu mövcud fərdi korreksiya-loqopedik proqramı düzəltməyə və ən möhkəm nitq inkişafı problemlərinə diqqət yetirməyə imkan verir.

5. Bütün nitq sisteminin komponentlərini əhatə edən yekun diaqnostika aparmaq və bütün

növ universal təhsil fəaliyyətlərinin formalaşmasını aşkar etmək.

6. Elmi-metodik potensialı təkmilləşdirmək. Diaqnostik və korreksiya işinin effektivliyinin artırılması ilə bağlı təkliflər hazırlamaq. Yeni təlim texnologiyalarının hazırlanması və tətbiqi, inklüziv təhsil praktikası şəraitində nitq pozğunluqlarının korreksiyasını təmin etmək.

7. Uşaqların nitq ontogenezi, disontogenezin variantları mövzusunda psixoloji-pedaqoji səriştəliliyin formalaşdırılması ilə bağlı konsultasiya işi; valideynlərə şifahi nitq pozğunluqlarının aradan qaldırılması üzrə ixtisaslaşmış üsulların öyrədilməsi və yazı və oxuma çatışmazlıqlarını düzəltmək üçün korreksiya inkişafı məşqləri komplekslərinin seçilməsi, həmçinin onların profilaktikası.

8. Profilaktik iş, məhdud imkanları olan uşaqlarda mümkün olan ikincil nitq pozğunluqlarının vaxtında qarşısını almaq, hər bir ümumi təhsil səviyyəsində onların tam nitq inkişafı üçün şərait yaratmaqdan ibarətdir [5].

Inklüziv sinif şəraitində məktəblilərin qarşılıqlı münasibətlərində müsbət nəticəyə yalnız düşünülmüş, sistemli iş vasitəsilə nail olmaq mümkündür. Bu işin əsas məzmun hissələri ağır nitq pozulması olan uşaqlara qarşı pozitiv münasibətin formalaşdırılması və onlarla səmərəli ünsiyyət təcrübəsinin genişləndirilməsi olmalıdır. Bu baxımdan, tədris planlarının, təhsil proqramlarının, metodik və didaktik komplekslərin diqqətlə seçilməsi mühüm rol oynayır. Məktəbin tədris planında ümumi təhsil sahələri və komponentləri çərçivəsində fənlərin məzmunu müəyyən edilir və məktəbin inklüziv təhsil müəssisəsi kimi fəaliyyətinin spesifik xüsusiyyətləri burada əks olunmalıdır. Ağır nitq pozulması olan və normal inkişaf edən şagirdlər üçün metodik təminat ümumi təhsil məktəbləri və xüsusi (korreksiya) tədris müəssisələri üçün nəzərdə tutulan proqram, metodik və didaktik materialları əhatə etməlidir.

Tədris-tərbiyə prosesinin təşkilində müəllimin əsas problemi ondan ibarətdir ki, ağır nitq pozulması olan və normal inkişaf etmiş yaşlıları ilə birlikdə təhsil alan uşağın fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, onu xüsusi korreksiya proqramında müəyyən edilmiş təhsil standartlarına uyğun şəkildə öyrətməlidir. Tədris proqramının seçimi təhsilin əsasını təşkil edir. Ağır nitq pozulması olan şagirdlərin ibtidai məktəbdə təhsili üçün aşağıdakı proqramlar əsas götürülür:

1. ümumi orta təhsil məktəbi üçün dövlət təhsil proqramları (1-4-cü siniflər);

2. ağır nitq pozulması olan uşaqlar üçün ümumi təhsil məktəbi proqramı (hazırlıq və 1-ci sinif);

3. ağır nitq pozulması olan uşaqlar üçün ümumi təhsil məktəbinin 2-4-cü sinifləri üçün tədris proqramı.

Bu proqramlar əsasında hazırlanmış dərslər və tədris vəsaitləri əsasında inklüziv siniflərdə fənlər üzrə tədris üçün illik tematik planlaşdırma tərtib edilir. Bu prosesdə ibtidai sinif müəllimləri və psixoloji-pedaqoji müşayiət qrupunun üzvləri iştirak edirlər. Tematik planlaşdırma elə tərtib edilir ki, dərslər zamanı həm ağır nitq pozulması olan, həm də inkişaf pozuntusu olmayan uşaqlar eyni mövzunu öyrənsinlər, lakin əldə etdikləri məlumat onların fərdi tədris proqramına uyğun şəkildə adaptasiya edilmiş olsun.

Təqvim-tematik və dərsləndirici planlaşdırma məktəb müəllimləri tərəfindən inklüziv ümumi təhsil sistemində şagirdlərin tədrisi üçün nəzərdə tutulmuş təhsil proqramlarının tələbləri əsasında tərtib edilir. Ağır nitq pozulması olan uşaqlar üçün xüsusi (korreksiya) tədris proqramlarına uyğun tədris aşağıdakı fənlər üzrə aparılır: “Tələffüz”, “Savad tədrisi”, “Nitqin inkişafı”, “Oxu”, “Loqoritmika”.

Bu uşaqlar üçün müşayiət xidməti mütəxəssisləri (müəllim-loqoped, psixoloq, müəllim-defektoloq) tərəfindən əlavə korreksiya dərslərinin keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bu dərslər ümumi dərslərlə bərabər daxil edilmir və uşaqların fərdi ehtiyacları və imkanları əsasında təşkil edilir [4].

Dərsin gedişi şagirdlərin əvvəlki materialı necə mənimsədiyindən, təlim mərhələsindən (yeni materialın öyrənilməsi, əvvəlki mövzuların təkrarı, bilik, bacarıq və vərdislərin yoxlanılması) asılıdır. Alınan biliklərin möhkəmləndirilməsi və tətbiqi hər bir şagird üçün fərdi şəkildə seçilmiş didaktik materiallardan (kartlar, dərslər tapşırıqları, lövhədəki məşqlər) istifadə edil-məklə həyata keçirilir. Əgər dərslər zamanı şagirdlərin birlikdə işləməsi mümkün deyilsə, nitq pozulması olan uşaqlara müəllim köməkçisi (tutor) dəstək göstərir. O, tapşırığın icrasını təhlil edir, fərdi yardım göstərir, izahatlar verir, yeni materialı əlavə izah edir və dəqiqləşdirir.

Tədris planlarının tərtibi və adaptasiyası, tədris-metodik və didaktik materiallardan məq-

sədyönlü istifadə edilməsi təhsil inklüzivliyini təmin etməyə, müxtəlif təhsil ehtiyacları olan şagirdlər üçün bilik əldə etmək şəraitini yaratmağa imkan verir.

Hər bir şagirdin öz fərdi dəyərini dərk etməsi üçün şərait yaratmaq, onun təhsil prosesində özünü reallaşdırmaq və təkmilləşdirmək imkanlarını təmin etmək, asudə vaxtda onların aktivliyini stimullaşdırmaq inklüziv təhsilin ən vacib istiqamətlərindəndir.

Beləliklə, ağır nitq pozulması olan uşaqların tədris texnologiyalarının korreksiya yönümlü xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirərək aşağıdakı əsas mövqeləri qeyd etmək olar:

- Zehni fəaliyyətin aktivləşdirilməsi üsullarından geniş istifadə (xüsusilə dil öyrənərkən – müqayisə üsulu);
- Zehni fəaliyyətin alqoritmləşdirilməsi;
- Aydın təsvir vasitələrinin istifadəsi – “şagirdlərin zirvə və nitq fəaliyyətinin formalaşacağı bir çərçivə”;
- Şagirdlərə müxtəlif növ köməklərin göstərilməsi (bəzən şagirdlərin irəliləyişini yalnız onların müstəqillik səviyyəsinin və tapşırıqların icrasındakı dəyişikliyinə əsasən qiymətləndirmək mümkündür);
- Ağır nitq pozulması olan uşaqların, xüsusilə də dil öyrənməsinin əsas elementlərindən biri köçürmə məşqləridir.

Müəllim-loqoped öz işini elə qurmalıdır ki, uşaqlarda idrak motivlərinin artmasına nail olsun, öyrənmə fəaliyyətlərini planlaşdırmaq, nəzarət etmək və qiymətləndirmək, ünsiyyət qurmaq, qrupda işləmək, pedaqoqlar və yaşlıları ilə qarşılıqlı əlaqədə olmaq bacarıqları formalaşsın.

Beləliklə, ağır nitq pozulması olan uşaqlarla loqopedik müşayiətin əsas komponentləri aşağıdakılardır:

1. Nitq pozğunluqlarının profilaktikası;
2. Loqopedik diaqnostika;
3. Nitq qüsurlarının korreksiyası;

4. Nitqin bütün komponentlərinin formalaşdırılması;

5. Qeyri-verbal psixi funksiyaların inkişaf etdirilməsi;

6. Əsas universal kompetensiyaların formalaşdırılması.

Inklüziv təhsil formasının tətbiqi, təhsil prosesinin daha açıq və funksional olmasını tələb edir. Pedaqoji kollektivin məsuliyyət götürməyə hazırlığı artırılmalı, korreksiyaedici və inkişafyönlü dəstəyə ehtiyacı olan uşaqlar üçün şərait, modellər və metodologiyalar yaradılmalıdır. Bu yanaşma, uşaqların adi bağçalarda və məktəblərdə tam hüquqlu təhsil almasına və inkişaf etməsinə şərait yaradır.

Problemə aktuallığı. Müasir dövrdə cəmiyyətin inklüzivliyə meyli, bütün uşaqların – o cümlədən ağır nitq pozulması olanların – bərabər hüquqlu təhsil hüququnu təmin etməyi tələb edir. Bu kateqoriyaya aid uşaqların sosial inteqrasiyası və təhsilə əlçatanlığının təmin olunması onların gələcək inkişafı və cəmiyyətə adaptasiyası baxımından son dərəcə vacibdir. Bu baxımdan inklüziv təhsil şəraitində loqopedik dəstək mexanizmlərinin qurulması olduqca aktuallaşmışdır.

Problemə yeniliyi. Ənənəvi təhsil sisteminə ağır nitq pozuntuları olan uşaqlara fərdi yanaşma məhdud olmuşdur. Lakin müasir pedaqoji və psixoloji yanaşmalarla inteqrasiya olunmuş inklüziv model çərçivəsində onların fərdi ehtiyaclarına uyğun adaptiv metodlar, korreksiya proqramları və loqopedik müdaxilə yolları tətbiq edilməyə başlanmışdır. Bu, inklüziv təhsilin məzmun və texnologiyalarının təkmilləşdirilməsini zəruri edir və məsələyə yeni baxış bucağından yanaşmağa imkan verir.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Təklif edilən yanaşmalar və loqopedik müşayiət metodikası pedaqoqlar, loqopedlər və valideynlər üçün konkret əməli tövsiyələr təqdim edir. Bu da ağır nitq pozulması olan uşaqların təhsildə uğur qazanmasına, ünsiyyət bacarıqlarının inkişafına və sosiallaşmasına şərait yaradır. Eyni zamanda məktəb daxilində inklüziv mühitin səmərəli təşkili və fərdi tədris proqramlarının həyata keçirilməsi üçün baza rolunu oynayır.

Ədəbiyyat

1. Приказ Минобрнауки России от 19.12.2014 № 1598 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования обучающихся с ограниченными возможностями здоровья» (Зарегистрировано в Минюсте России 03.02.2015 N 35847).
2. Гусева, И.В., Мелешкина М.С. Психолого-педагогическое сопровождение психического и личностного здоровья подростков-инвалидов в образовательном процессе // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2014. – №9 (сентябрь). – С. 116–120. –URL: <http://e-koncept.ru/2014/14250.htm>.

3. Мамайчук, И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. / И.И. Мамайчук. –СПб.: Речь, -2010. –400 с.
4. Насибуллина, А.Д. Организация психолого-педагогического сопровождения обучающихся с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования // Научно-методический электронный журнал «Концепт». –2016. –Т. 20. –С. 57–60. –URL: <http://e-koncept.ru/2016/56326.htm>
5. Насибуллина, А.Д., Польшина М.А. Психолого-педагогическое сопровождение дошкольников с общим недоразвитием речи в процессе подготовки к обучению в школе //Казанский педагогический журнал.–2017. –N 2. –С.130–135. –URL:<http://kpj.ipppora.ru/>
6. Польшина, М. А. Психолого-педагогическое сопровождение младших школьников с тяжелыми нарушениями речи в условиях образовательного учреждения // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – № S23. – С. 52–56. – URL: <http://e-koncept.ru/2017/470265.htm>
7. Семаго, Н.Я., Семаго М.М. Инклюзивное образование: от методологической модели к практике //Психологическая наука и образование. - 2014. - № 11. - С.51-59.

Redaksiyaya daxil olub: 27.05.2025